

HAMDİJA KREŠEVLJAKOVIĆ

## SARAJEVSKE DAIRE

Prilog izučavanju spomenika turske arhitekture u Bosni

LES »DAIRE« A SARAJEVO

*Daira* je arapska riječ, i u leksičkom smislu znači *krug*, *kružnica*, a u turskoj građevnoj umjetnosti označuje poseban skup trgovačkih magaza (robnih skladišta) oko jednog dvorišta, pod jednim krovom i s jednim, zajedničkim ulazom s ulice u dvorište. Magaze u dairi situirane su oko manjeg ili većeg centralnog dvorišta, one, prema tome, dvorište *okružuju*, pa upravo odatle i ime takvom skladištu. Takvih objekata bilo je kod nas, čini se, jedino u Sarajevu. U drugim trgovačkim mjestima Bosne i Hercegovine, koliko znam, nije ih bilo, a nije ih bilo ni u drugom velikom trgovačkom centru, Skoplju na Vardaru. Da li su ti spomenici nešto naročito, sarajevsko, ne znam, ali, bez obzira na to, oni već i zbog svoje građevne specifičnosti i malobrojnosti u našim stranama zaslužuju posebnu pažnju i arhitekta i kulturnog historičara.

Bitni sastavni dio daira su magaze, koje susrećemo gotovo redovito i uz sve orijentalne dućane.

Svaki trgovački dućan, a poneki i obrtnički, imao je u pozadini magaznu, u kojoj se držala razna oba. Magaze su uvijek građene od solidnijeg materijala. Zidane su od kamena i ćerpiča. Pod im je popločan ili popođen podnicama, a strop je također od debelih podnica ili od direkta (*dizma*) s nabojem od ćerpiča i kreča, ponekad debelim do jednog metra. Ako je magaza prostranija, onda je po sredini magaze greda od hrastovine (*okagač*), koja se, osim na zidove, opire još na stup ili *ćursiju* s jastukom (T-nosač). *Ćursija* je uvijek postavljena na *taban* (stopu) od kamena. *Taban* je na gornjoj plohi udubljen. Ta je udubina poput velike šoljice, a u nju upada *ćursija*, koja ima na toj strani klin. Ponajčešće je *taban* u obliku prikraćene četverostrane piramide. *Okagač* i *ćursije* su potrebne da drže teret naboja.

Zidovi su magaze debeli preko pola metra. Ako koji od zidova magaze izlazi na sokačić, onda je taj zid iznutra magaze pokovan debelim hrastovim daskama. To se gradilo zbog toga, ako bi lupež noću iz sokačića prorovio zid, da mu te daske priječe ulaz u magaznu. Ovako su pokovane i neke kućne magaze (na pr. Bakarevića magaza u današnjoj ulici Dragice Pravice). Vrata su uvijek građena na svod. Okvir je od lijepo tesana kamena. Ima ih jednokrlnih i dvokrlnih. Krila (ka-

nati) su uvijek od željeza. Željezne ploče, od kojih su vrata sastavljena, kovale su se u Varešu, a daljnji sastav tih ploča vršili su kovači u mjestima, gdje se magaza gradila.

Brave za magazna vrata donošene su mahom iz Dubrovnika.

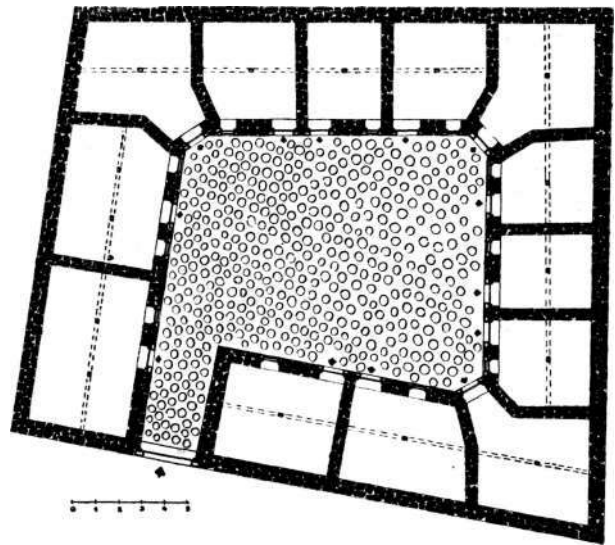
Iza magaznog praga pod je u debljini zida ili nešto šire popođen pločom, kako *vatra*, kad bi se pojavila, ne bi mogla zahvatiti drveni pod.

Prozori su pravokutnog ili kvadratnog oblika, a bilo ih je i na svod. Na njima su uvijek *demiri* i gvozdeni kapci.

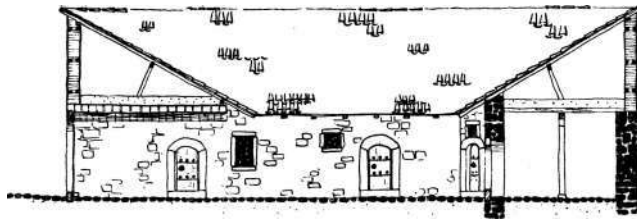
Bilo je dućana, koji su imali magaznu na katu. Iz prizemne magaze vodile su *merdevine* na kat. Za takve se dućane reklo, da imaju donju i gornju magaznu, a onim dućanima s prizemnom magaznom reklo se — *dućan s magazom*. Dok je magaza u prizemlju mogla biti bez prozora, gornja magaza ima uvijek bar jedan prozor.

Dućana s gornjom i donjom magaznom bilo je u Sarajevu naročito u Velikom Ćurčiluku, Bazrdžanima i Kundurdžiluku.

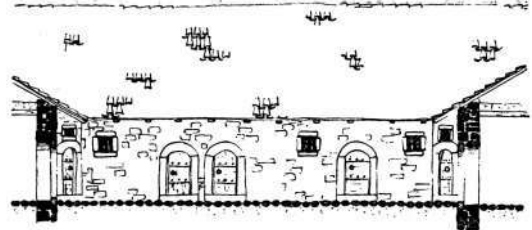
Dućana s gornjom magaznom nije nikada bilo oko Brusa bezistena, Gazi Husrevbegovog bezistena, oko Baščaršijske i Ćekrekčijine džamije,



Daira u Halačima — tlocrt (1952)



SJEVERNA FASADA



ISTOČNA FASADA

Daira u Halačima — dvorišne fasade (1952)

dok ih je bilo u Velikom Ćurčiluku uz harem (dvorište) Begove džamije.

Bilo je magaza prizemnih i na kat, bez dućana, naročito u Oprkanju, Halačima i Malom Ćurčiluku, pa u jednom sokačiću u Kundurdžiluk ulici.

Pod Kovačima prema Ćekrekčijinoj džamiji bio je jedan dućan, koji je, osim donje i gornje magaze, imao još dvije magaze potpuno u zemlji, a porušen je 1942 g. Tako je to bila trospratna zgrada. U magaze u zemlji silazilo se ispod dućana, a u magaze iznad zemlje iz dućana. One magaze u zemlji građene su od kamena, a strop im je svod od sedre. Svod od sedre imale su još magaze u dvorištu Dženetića kuće u današnjoj Titovoj ulici (srušena 1942 g.), a isto tako i magaza u Saburinoj kući u istoimenoj ulici.

Nekoliko majstorski građenih magaza u prizemlju i na katu bilo je i u Ajas-pašinoj mahali (danas kraj oko hotela Centrala).

Magaze dubrovačkog tipa u Halačima imaju poseban ulaz u magaze u prizemlju, a poseban u magaze na spratu.

Nad nekim su magazama sagrađene na katu sobe. Takav je slučaj kod magaza u prizemlju Morića hana i bivše Kolobare, a tako je nekad bilo soba i nad nekim magazama u Oprkanju.

Ima još jedna magaza, u kojoj je strop od sedre, ali to nije ni kupola, ni bačvasti svod. Taj je svod građen poput krova kuće, gdje su dvije strane istokračni trapezi, a druge dvije istokračni trokuti.

Osjećao sam potrebnim da sve to kažem prije nego pređem na opis daira, koje su ustvari prave magaze i ništa drugo, samo što ove magaze imaju zajedničko svoje dvorište.

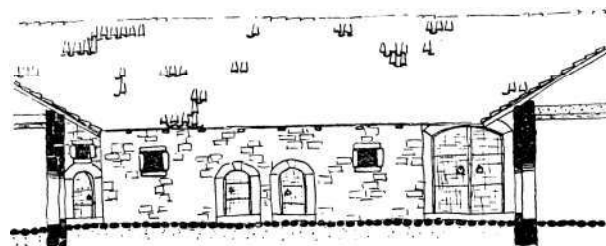
Daira je, kako rekoh, skup od više magaza nanižanih oko zajedničkog dvorišta. To je dvorište pravilan četverokut (kvadrat ili pravokutnik). Dvorište je opasano visokim zidom. Unutar toga zida niža se magaza do magaze. Sve su te magaze po dairama uvijek prizemne. Krov im je na jednu vodu. Građene su kao i one magaze uz dućane. Jedino se razlikuju magaze u uglovima dvorišta smještajem prozora iznad vrata, koja su koso postavljena, dok su kod ostalih magaza prozori sa strane vrata. To je stoga, što magaze u uglu dvorišta imaju samo onoliko lica, koliko zahvataju vrata. Svi magazni prozori okrenuti su u dvorište.

U dairu se ulazi kroz velika, na svod građena vrata, kroz koja je mogao lako ući konj pod tovarom. Krila su gvozdена, dok su kod svih magaza u dairama bila vrata s jednim krilom.

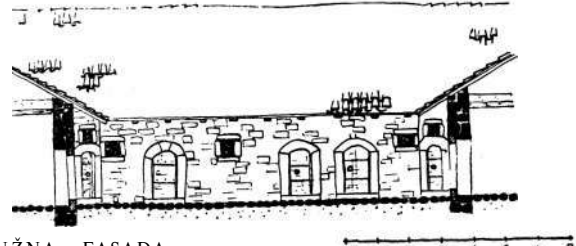
Dvorište je malo nagnuto prema sredini, i odavde je vodio mali kanal ispod vrata daire, kojim je otjecala kišnica.

Visoki zid s ulične strane daire bio je brana od vatre.

Koliko mi je poznato, u Sarajevu je bilo pet daira. Toliko ih je bilo do 1879, t. j. do onog velikog požara, u kome je strašno nastradao ovaj grad, a naročito njegov centar. Sve su, na svu priliku, sagrađene u novije vrijeme. U izvorima XVI i XVII stoljeća nisam im našao spomena, a ne spominje ih niti ijedan putnik XVII stoljeća, iako neki od njih opširnije govore o sarajevskoj čaršiji. Biće, prema tome, najvjerojatnije, da su sve nastale u XVIII stoljeću, nakon velikog i najkatastrofalnijeg požara od g. 1697. Za neke od njih možemo to i sa sigurnošću reći. I ako daira nije bilo prije ovog požara, onda je svakako on, kao i



ZAPADNA FASADA



JUŽNA FASADA

Daira u Halačima

dvorišne fasade (1952)

prijašnji požari, uprokovao da se pribjeglo gradnji daira.

Od ovih pet daira jedna je sagrađena u Halačima, druga blizu stare Careve ćuprije, treća kraj Čekrekčijine džamije, četvrta uz Staru pravoslavnu crkvu, a peta u današnjoj Kundurdžiluk ulici. Po vlasniku prva se zvala *Hadžimuratovića*, druga *Hadži Bešličina*, treća *Hadžigazanferova*, četvrta *Crkvena*, dok mi nije poznato, kako se zvala ona u Kundurdžiluku.

*Hadžimuratovića daira* u Halačima sagrađena je nešto prije januara 1776, a sagradio ju je sarajevski trgovac Hadži Ibrahim, sin Hadži Muratov, stanovnik Careve mahale. On je podigao na zemljištu Hadži Isaova vakufa deset magaza. To je zemljište bilo dugo 30, široko 28 aršina, a sastojalo se od četiri parcele. Za to se zemljište plaćalo Hadži Isaovu vakufu 1080 akči godišnje mukate (kirije). Zgrade, što su nekada stajale na one četiri parcele, izgorjele su 1697 g. Tek g. 1723 ustanovljene su granice ovih parcela. Otada pa do izgradnje onih deset magaza, t. j. daire, stajalo je ovo zemljište prazno. I ovo je opet jedan nov dokaz kako se Sarajevo sporo oporavljalo nakon požara od 1697 g.

Ova je daira izgubila nešto od svog prvobitnog izgleda, što su u njoj porušene tri magaze do ulice, a na tome mjestu sagrađene su tri nove magaze i nad njima stan. Desilo se to negdje oko 1900 g. Osim toga diobom pregrađene su još četiri magaze nepoznatog vremena, pa je u ovoj dairi danas 14 magaza.

Po izumrcu porodice Hadžimuratovića prešle su ove magaze u vlasništvo više trgovačkih porodica i jednoga vakufa. Danas je u ovoj dairi svega 14 magaza, koje su bile u derutnom stanju do 1952 g. Ove godine temeljito je restaurirao Muzej grada Sarajeva pod nadzorom arh. J. Neidhardta tu dairu.

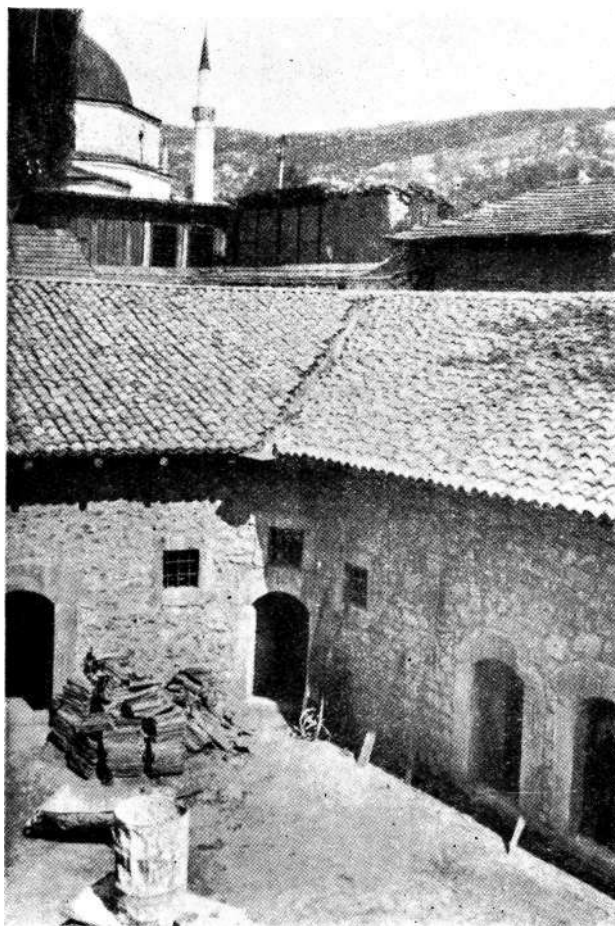
*Crkvena daira* na Varoši nastala je poslije izgradnje današnje zgrade Stare pravoslavne crkve, dakle, poslije 1730 g. ili poslije 1788, kada je crkva popravljana nakon jednog požara. Zid, koji je dijelio dvorište crkve od ulice kao i dvorište daire, građen je u isto doba, i nije stariji od XVIII stoljeća.

Ovo je danas najbolje sačuvana daira. U njoj je samo pretvorena jedna magaza u crkveni muzej, dok je ostalih pet magaza ostalo gotovo netaknuto. Magaze su te daire prostranije od magaza ostalih djelomično očuvanih daira, ali je dvorište znatno manje.

U toj dairi ima jedna magaza dužine 10, a širine 5,5 m, i to je najveća poznata magaza u dairama. Šesta magaza ove daire pretvorena je u crkveni muzej 1939 g. Zazidana su vrata iz dvorišta daire, a nova su otvorena iz dvorišta crkve.



Daira u Halačima u toku restauracije  
(foto I. Tomatinović, 1952)



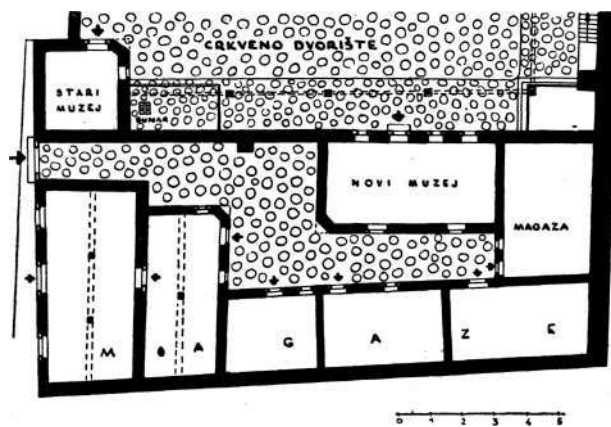
Daira u Halačima u toku restauracije  
radova 1952 (foto Š. Bešlić)

*Hadži Gazanfer* ili *Hadži Kazafer* bio je veliki trgovac, a živio je polovinom XVIII stoljeća. Na Vratniku je imao ogromnu kuću s kulom u dvorištu. Po njemu je prozvana दौरa kraj Čekrekčijine džamije u današnjoj Kočića ulici (prije Nova Testa). O postanku ove daire ništa pouzdano ne znam. U njoj je bilo desetak magaza. Prednji dio ove daire porušen je 1865 g., kad je prosječena Nova Testa, a zapadni njen dio srušen je kad se gradila ona nova zgrada, t. j. oko 1906 g. Tako je ovdje od stare daire ostalo svega pet magaza.

Hadžikazaferovići su izumrli u ovom stoljeću, a pojedine magaze ove daire bile su u vlasti drugih vlasnika još prije 1850 godine.

*Hadži Bešlija* दौरa stajala je ondje, gdje je danas bašča kafane Visoko, a porušena je 1897 g. pri regulaciji Miljacke od Latinske čuprije (danas Principov most) do Šeheriye (Vijećnica). U toj je dairi bilo 25 magaza. Kada je ova दौरa sagrađena, ne znam. Njezin je vlasnik bio Hadži Mustafa Bešlija, jedan od velikih trgovaca, a umro je 1796. Ulaz u ovu dairu bio je iz Čibukčijske ulice.

O dairi u Kundurdžiluku znam samo to, da joj je ulaz bio uz Hrasničinu magaz, da je propala 1879 g., i da su joj podor savrnili sa zemljom 1898 g.



Daura uz Staru pravoslavnu crkvu — floert (1952)

### Résumé

Un »daira« est un ensemble de pièces aux murs de pierre autour d'une cour commune, qui servaient d'entrepôt commercial. L'auteur fait un bref historique et la description

des »daira« qui ont existé à Sarajevo. Il y parle donc des deux »daira« qui ont été conservés jusqu'à ce jour, dont l'un, celui de Halaci a été restauré en 1952.